

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسم الله الرحمن الرحيم

**بحران آب و تاثیرات آن بر
روابط منطقه‌ای در خاورمیانه
(با تاکید بر ایران ، عراق ، سوریه
و اسرائیل)**

مؤلف :

جواد نوروززاده ماسوله

انتشارات ارسطو
(چاپ و نشر ایران)
۱۳۹۹

فهرست مطالب

پیش گفتار

مقدمه

فصل اول

۱-۱- واژگان و اصطلاحات کلیدی

۱-۲- پیشینه

فصل دوم

مقدمه

۲-۲- چارچوب نظری: ژئوپلیتیک

۲-۲-۱- تعریف ژئوپلیتیک

۲-۲-۱-۱- دیدگاه ژئو استراتژیک

۲-۲-۱-۱-۱- عوامل مؤثر در ژئو استراتژیک

۱. سرزمین و فرهنگ جامعه

۲. امنیت

۳. سیاست

۴. اقتصاد

۲-۲-۱-۱-۲- هدف ژئو استراتژیک

۲-۲-۱-۲- دیدگاه هیدروپلیتیک

۲-۲-۱-۲-۱- هیدروپلیتیک در مقیاس محلی

۲-۲-۱-۲-۲- هیدرو پلیتیک در مقیاس ملی

۲-۲-۱-۲-۲- هیدرو پلیتیک در مقیاس منطقه‌ای

۲-۲-۱-۲-۲- هیدرو پلیتیک در مقیاس جهانی

۲-۲-۱-۳- چالش‌های ژئوپلیتیکی

۲-۲-۱-۴- ژئوپلیتیک زیست‌محیطی

۲-۲-۱-۵- روابط ژئوپلیتیکی

۲-۲-۱-۶- استراتژی ژئوپلیتیکی

۲-۲-۱-۷- بنیان‌های ژئوپلیتیکی

۲-۲-۱-۸- کد ژئوپلیتیکی

۲-۲-۱-۹- منطقه ژئوپلیتیکی

۲-۲-۲- ژئوپلیتیک و جایگاه آن در سیاست خارجی

۲-۳- نتیجه‌گیری فصل دوم

فصل سوم

۳-۱- مقدمه

۳-۲- اهمیت آب در جهان

۳-۳- آب از منظر رویکرد امنیت بین‌المللی

۳-۴- آب منبع مورد تعارض در قرن بیست و یکم

۳-۵- شاخص‌های تعیین بحران آب

۳-۵-۱- شاخص فالکن مارک

۳-۵-۲- شاخص سازمان ملل

۳-۵-۳- شاخص موسسه بین‌المللی مدیریت آب

۳-۵-۴- شاخص بهره‌وری آب

۳-۶- بخش‌های خاورمیانه

۳-۶-۱- کمربند شمالی

۳-۶-۲- سرزمین اعراب

۳-۶-۲-۱- هلال حاصلخیز

۳-۶-۲-۲- حوزه دریای سرخ

۳-۷- مشخصات فیزیکی خاورمیانه

۳-۸- دلایل اهمیت خاورمیانه

۳-۸-۱- اهمیت ژئوپلیتیک

۳-۸-۲- اهمیت اقتصادی

۳-۸-۳- اهمیت هیدروپلیتیک

۳-۸-۴- اهمیت تاریخی و فرهنگی

۳-۸-۵- اهمیت سیاسی و امنیتی

۳-۹- منابع آب خاورمیانه

۳-۱۰- چشم‌انداز بحران آب در منطقه خاورمیانه

۳-۱۱- عوامل بروز کم‌آبی در منطقه خاورمیانه

۳-۱۱-۱- رشد سریع جمعیت، کاهش سرانه قابل‌دسترس و

توزیع نامتوازن آب در کشورهای منطقه

۳-۱۱-۲- اختلافات در میزان قدرت کشورهای بالادست و

پایین‌دست رودخانه‌ها و دخالت‌های قدرت‌های منطقه‌ای و

فرامنطقه‌ای

۳-۱۱-۳- خشک‌سالی، آلودگی و کاهش شدید کیفیت آب

۳-۱۱-۴- بهره‌برداری بیش‌ازحد از منابع آب زیرزمینی و سطحی

۳-۱۲- آب، محیط‌زیست و سیاست خارجی

۳-۱۳- نتیجه‌گیری فصل سوم

فصل چهارم

۴-۱- مقدمه

۴-۲- اصول مدیریت منابع آب مشترک مرزی

۴-۲-۱- دکترین حاکمیت سرزمین مشترک یا دکترین هارمون

۴-۲-۲- دکترین تمامیت ارضی مطلق

۴-۲-۳- دکترین استفاده مشترک کشورهای ساحلی از منابع

آبی رودخانه بین‌المللی

۴-۲-۴- دکترین تمامیت ارضی یا حاکمیت سرزمینی

محدودشده

۴-۳- چالش‌های بهره‌برداری از آبخوان‌های مشترک

بین‌المللی

۴-۳-۱- چالش‌های حکمرانی

۴-۳-۲- چالش‌های بهره‌برداری‌های مشترک

۴-۳-۳- چالش‌های کمی و کیفی

۴-۳-۴- چالش‌های حقوقی

۴-۴- ایران

۴-۴-۱- موقعیت ژئوپلیتیک ایران

۴-۴-۲- موقعیت استراتژیک

۴-۴-۳- هیدروپلیتیک ایران

۴-۴-۴- مرزهای بین‌المللی

۴-۴-۵- اهمیت مسأله بهره‌برداری از آب‌های بین‌المللی
مشترک در ایران

۴-۴-۶- اهمیت ژئوپلیتیک ایران به‌عنوان قدرت منطقه‌ای

۴-۴-۷- جایگاه ایران در نظریات ژئوپلیتیک

۴-۵- عراق

۴-۵-۱- موقعیت جغرافیایی عراق

۴-۵-۲- منابع آبی

۴-۵-۲-۱- رودخانه‌ها

۴-۵-۲-۲- دریاچه‌ها و هورها

۴-۵-۲-۳- سدها

۴-۵-۳- جایگاه عراق در نظریه‌های ژئوپلیتیک

۴-۵-۴- ویژگی‌های ژئوپلیتیکی عراق

۴-۵-۴-۱- محیط عملیاتی

۴-۵-۴-۲- محیط روانی

۴-۵-۵- استراتژی ژئوپلیتیکی عراق

۴-۵-۶- هیدروپلیتیک عراق

۴-۵-۷- چالش‌های هیدروپلیتیکی عراق

۴-۵-۷-۱- تنگنای دسترسی به خلیج فارس

۴-۵-۷-۲- اروندرود

۴-۶- سوریه

۴-۶-۱- موقعیت جغرافیایی

۴-۶-۲- رودخانه‌ها

۴-۶-۳- دریاچه‌ها و سدها

۴-۶-۴- دلایل اهمیت استراتژیک سوریه

۴-۶-۵- اهمیت ژئوپلیتیک سوریه

۴-۶-۵-۱- واقع شدن در منطقه خاورمیانه و همسایگی در کنار

اسرائیل، لبنان، ترکیه و عراق

۴-۶-۵-۲- واقع شدن سوریه بر کناره شرقی دریای استراتژیک

مدیترانه

۴-۷-۱- اسرائیل

۴-۷-۱- موقعیت جغرافیایی

۴-۷-۲- سیاست ژئوپلیتیک رژیم صهیونیستی با توجه به

منابع آب

۴-۷-۳- هیدروپلیتیک آب در رژیم صهیونیستی

۴-۷-۴- طرح‌های آبی رژیم صهیونیستی

۴-۷-۵- طرح‌های آبی رژیم صهیونیستی تا ۱۹۶۷

۴-۷-۶- طرح‌های آبی پس از ۱۹۷۳

۴-۷-۷- ارکان استراتژی کلان رژیم صهیونیستی در موضوع

آب

۴-۷-۷-۱- رکن نظامی

۴-۷-۷-۱-۱- جنگ و تجاوز

۴-۷-۷-۱-۲- تهدید

۴-۷-۷-۲- رکن دیپلماتیک

۴-۷-۷-۲-۱- دعوت به مذاکره و سازش

۴-۷-۷-۲-۲- معامله و پنهان کاری

۴-۷-۷-۳- رکن حمایتی

۴-۷-۷-۱-۳- حمایت‌های حقوقی

۴-۷-۷-۲-۳- حمایت‌های تبلیغی و علمی

۴-۷-۸- سیاست آب رژیم صهیونیستی در قبال همسایگان

۴-۷-۸-۱- فلسطین

۴-۷-۸-۲- اردن

۴-۷-۸-۲-۱- هیدروپلیتیک رود اردن

۴-۷-۸-۳- سوریه

۴-۷-۸-۱-۳- جولان

۴-۷-۸-۲-۳- ارزش امنیتی جولان برای رژیم صهیونیستی

۴-۷-۸-۳-۳- منابع آب جولان

۴-۷-۹- دلایل اهمیت کردستان عراق برای رژیم صهیونیستی

۴-۷-۹-۱- تجزیه عراق و ناامن کردن عقبه کشورهای مخالف رژیم

صهیونیستی

۴-۷-۹-۲- کنترل و نظارت بر کشورهای منطقه و جریان‌های فکری

در خاورمیانه:

۴-۷-۹-۳- دسترسی رژیم صهیونیستی به منابع آب در منطقه

خاورمیانه

۴-۷-۹-۴- کردستان، متحد جدید رژیم صهیونیستی در منطقه

۴-۷-۹-۵- کردستان عراق کانون نفوذ و توازن قوا در منطقه خاورمیانه

۴-۷-۱۰- روابط ایران و اسرائیل در دوران پهلوی

۴-۷-۱۱- جمهوری اسلامی ایران و رژیم صهیونیستی

۴-۸-۱- پیشینه مناسبات ایران و عراق

۴-۸-۱-۱- دوره رقابت (قبل از انقلاب اسلامی ایران)

۴-۸-۱-۲- دوره تضاد و دشمنی (از پیروزی انقلاب اسلامی تا سقوط صدام)

۴-۸-۱-۳- دوره همزیستی (پس از صدام و تشکیل دولت شیعی)

۴-۸-۲- منازعات آبی ایران و عراق

۴-۸-۲-۱- رودخانه‌های مرزی مشترک ایران و عراق

۴-۸-۲-۲- هیدروپلیتیک رودخانه‌های مرزی ایران و عراق

۴-۸-۲-۲-۱- رودخانه زاب کوچک

۴-۸-۲-۲-۲- رودخانه سیروان

۴-۸-۳- پیشینه مذاکرات ایران و عراق در مورد رودهای مرزی

۴-۸-۴- موافقت‌نامه ۱۹۷۵ الجزایر میان ایران و عراق در مورد استفاده از آب

۴-۸-۵- ارزیابی موافقت‌نامه ۱۹۷۵

۴-۸-۶- تاریخچه جغرافیایی اروندرود

۴-۸-۶- موقعیت استراتژیک اروندرود

۴-۸-۶-۱- رودهای تشکیل‌دهنده اروندرود

۴-۸-۶-۲- هیدروپلیتیک اروندرود

۴-۸-۷- دلایل اهمیت اروندرود برای ایران و عراق

۴-۹- تاریخچه روابط ایران با سوریه

۴-۹-۱- منافع استراتژیکی ایران در سوریه

۴-۱۰- هیدروپلیتیک حوضه دجله و فرات

۴-۱۰-۱- دجله

۴-۱۰-۲- فرات

۴-۱۰-۳- وضعیت همکاری میان کشورهای عمده استفاده کننده

از آب دجله و فرات

۴-۱۰-۳-۱- موضع سوریه

۴-۱۰-۳-۲- موضع عراق

۴-۱۱- نتیجه گیری

فصل پنجم

۵-۱- نتیجه گیری

فهرست منابع

کتابها

مقاله ها

پایان نامه ها

وبسایتها

منابع انگلیسی

پیش گفتار

آب یکی از اساسی‌ترین عناصر زیست است، به طوری که همواره مورد احترام جوامع بوده و رودخانه‌های مختلف در سراسر جهان، نزد جمعیت‌های ساکن در آن نواحی اهمیت زیادی داشته و مورد تقدس بوده است. هیچ کشوری بدون اطمینان از داشتن آب نمی‌تواند ثبات اقتصادی و اجتماعی و سیاسی خود را حفظ کند. قرن بیست و یکم، قرن بحران آب و جنگ بر سر آن خواهد بود. در میان کشورهای مختلف جهان، کشورهای منطقه خاورمیانه پیش از همه جا آبستن حوادث ناشی از کم‌آبی و بی‌آبی خواهند بود زیرا منطقه مذکور به دلیل عبور کمر بند بیابانی و اقلیم حساس و شکننده، یکی از حساس‌ترین مناطق جهان به لحاظ منابع

آبی است. این در حالیست که ضعف سیاست‌های ملی اکثر کشورهای منطقه در بهره‌برداری از منابع آبی، نگرانی‌های امنیتی، افزون‌طلبی‌ها و رقابت‌های اقتصادی، منجر به تشدید بحران وخامت اوضاع در این منطقه شده است. از سال‌ها پیش، به‌طور پنهانی، کشمکش بر سر منابع آب در میان بسیاری از کشورهای منطقه در جریان است. در خاورمیانه که چالش‌های آبی در آن، روندی فزاینده خواهد داشت، هر کشوری که منابع آبی غنی‌تری در اختیار داشته باشد در مناسبات هیدروپلیتیک و ژئوپلیتیک منطقه‌ای از توان اثرگذاری عمیق‌تری بهره خواهد برد. همین امر ممکن است در خاورمیانه به‌عنوان عامل مهمی در شعله‌ورشدن جنگی تمام‌عیار محسوب شود و شاید برای مدّت‌ها موتور اصلی اما پشت پرده نزاع‌های منطقه‌ای شود. لذا تلاش می‌شود به این پرسش اصلی پاسخ داده شود که: بحران آب چگونه بر روابط سیاسی کشورهای منطقه من جمله

کشورهای ایران، عراق، سوریه و اسرائیل تأثیر می‌گذارد؟ پاسخ احتمالی به‌عنوان فرضیه مورد بررسی بدین شرح است: امروزه منابع آب زمینه‌ساز تنش و تعارض در روابط میان کشورها است و همین امر موجب گشته آب در منطقه خاورمیانه با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی آن به‌عنوان عاملی تأثیرگذار در عدم همگرایی سیاسی مطرح باشد؛ و همچنین بحران‌های ناشی از آب جزو بحران‌های ژئوپلیتیکی محسوب می‌شوند که برخلاف بحران‌های سیاسی که در اجلاس‌ها به‌راحتی حل‌وفصل می‌شوند، دیرپا بوده و به‌راحتی حل‌وفصل نمی‌شوند، چراکه منازعه بر سر یک ارزش جغرافیایی مثل آب است. ارزش‌های جغرافیایی در یک کشور نیز جزو منافع ملی تلقی می‌شوند و دولت‌ها به‌آسانی نمی‌توانند بر سر منافع ملی دست به معامله بزنند.

مقدمه

در هزاره جدید آب به عنوان یک ماده رقابتی بسیار مهم در سطح بین‌المللی، منطقه‌ای، ملی، ناحیه‌ای و محلی است و بر این اساس مدیریت منابع آب، رقابت شدیدی را برای سلطه و نظارت بر منابع آبی ایجاد کرده است که از آن به «ژئوپلیتیک آب» و یا «هیدروپلیتیک» تعبیر می‌شود.

بیش از نیمی از مساحت جهان در حوضه‌های آبریز مشترکی قرار دارد که در قلمرو سرزمینی دو یا چند کشور واقع شده‌اند و لذا بهره‌برداری از آب‌های واقع در چنین حوضه‌هایی بخصوص در نواحی خشک و نیمه‌خشک غالباً اختلاف‌برانگیز است. رودهای بین‌المللی همواره از مناقشه برانگیزترین

مسائل در روابط بین‌الملل هستند، این موضوع به‌ویژه در منطقه ژئوپلتیکی خاورمیانه همواره از حساسیت برخوردار بوده است.

بنابراین در عصر حاضر، در بسیاری از مناطق جهان، آب تبدیل به عاملی برجسته در روابط سیاسی بین کشورها شده و احتمال وقوع منازعه و درگیری بر سر آن تشدید شده است که این تنش‌ها هم در درون کشورها و هم در روابط بین کشورها قابل مشاهده می‌باشد. این منازعات در مناطقی نظیر خاورمیانه که خشکی آب‌وهوای آن به علت استقرار در کمربند خشک زمین مزید بر علت گشته است از ابعاد پیچیده‌تری نیز برخوردار است زیرا در مناقشات خاورمیانه، آب یکی از عوامل اصلی تنش و تعارض میان کشورهای این منطقه در گذشته و حال بوده است و در آینده نیز به‌عنوان یک متغیر تأثیرگذار بر سیاست‌های منطقه عمل خواهد کرد بنابراین هر جا که در خاورمیانه آب وجود دارد اغلب

اختلاف هم هست.

همچنین در آینده زمینه‌های بحران، چگونگی بهره‌برداری از منابع آب نیل، رود اردن، دجله و فرات و دیگر رودخانه‌های نسبتاً بزرگ در این منطقه است که تعیین‌کننده و جهت‌دهنده به برخوردهای برون‌مرزی خاورمیانه می‌باشد زیرا بزرگ‌ترین رودخانه‌های خاورمیانه از بیرون این منطقه منشأ می‌گیرند و لذا تقسیم آب همواره مورد نزاع است. آب در خاورمیانه عامل امنیت و قدرت برای دولت‌هایی است که دارای ذخایر غنی آب هستند و این اعتقاد وجود دارد که آن‌ها می‌توانند از آب به‌عنوان اهرمی برای اعمال فشار بر همسایگان خود استفاده کنند؛ که اینجانب در این میان روابط چهار کشور ایران، عراق، سوریه و اسرائیل که در آینده سیاست خارجی آن‌ها تحت تأثیر مسائل هیدروپلیتیکی در منطقه خواهد بود را انتخاب نموده و هدف از این انتخاب و بررسی، برجسته شدن مسئله مناقشات بر سر

منابع کمیاب آب شیرین یا به عبارتی تأثیر بحران آب بر امنیت ملی و روابط خارجی کشورها در قرن بیست و یکم می‌باشد که به اذعان اغلب کارشناسان و صاحب‌نظران این حوضه، قرن حاضر در خاورمیانه، قرن جنگ بر سر آب خواهد بود که اینجانب ضمن قبول نظریات این صاحب‌نظران که وجود تنش و درگیری در خاورمیانه، اجتناب‌ناپذیر می‌باشد، به این نتیجه رسیده‌ام که در شرایط فعلی این منطقه و کشورهای یادشده این حوضه، واقع‌گرایی در سیاست خارجی بر اساس موقعیت ژئوپلیتیک کشورها می‌بایست از مهم‌ترین اولویت‌های مطرح باشد.

مهم‌ترین هدف این رساله تبیین نقش آب به‌عنوان عاملی کلیدی و تأثیرگذار بر روابط بین کشورهای خاورمیانه و نهایتاً بازشناسی عوامل مؤثر در تداوم منازعات در این منطقه است که می‌تواند ضمن روشن نمودن اهمیت آب به‌عنوان اهرم سیاسی در

روابط فی‌مابین، دورنمایی از وضعیت آینده منطقه در پیش روی تصمیم‌گیرندگان سیاسی کشورمان ترسیم نماید و افقی از تهدیدهای اساسی منطقه را به نمایش گذارد.

فصل اول

۱-۱- واژگان و اصطلاحات کلیدی

خاورمیانه The Middle East

خاورمیانه نیز از جمله نام‌هایی است که هم به‌عنوان نام و هم به‌عنوان یک منطقه از نوآوری‌های قرن بیستم و مبتنی بر شناخت‌شناسی مدرنیته است. این نام به‌هیچ‌وجه با تاریخ، فرهنگ و هویت مردم و ملل ساکن در این بخش از کره‌ی زمین همخوانی نداشته و در واقع نشان‌دهنده‌ی موقعیت قدرت‌های برتری است که در روزگار برتری آن‌ها، به نام‌گذاری این سرزمین اقدام شده است. مرزها و حدود آن نیز مبتنی بر واقعیت‌های تاریخی و فرهنگی نبوده است، چراکه هر یک از قدرت‌های بزرگ یا ابرقدرت‌ها، بر اساس دیدگاه‌های ژئواستراتژیک خود اقدام

به مرزبندی این منطقه می‌کنند ([http:// www.borhan.ir](http://www.borhan.ir)).

واژه‌ی خاورمیانه نخستین بار در سال ۱۹۰۲ میلادی توسط مورخ دریایی آمریکایی، آلفرد ماهان، به کار رفته است و منظور وی تشریح منطقه‌ی اطراف خلیج فارس بود که چون از قاره‌ی اروپا به آن نگریسته می‌شد، نه خاور نزدیک به شمار می‌آمد، نه خاور دور. خاورمیانه منطقه‌ایست که به لحاظ استراتژیک در نقطه اتصال آفریقا، آسیا و اروپا قرار دارد. این منطقه وسیع با داشتن مساحت تقریبی ۹،۰۰۰،۰۰۰ میلیون کیلومتر مربع، از مصر تا ایران و از مرز جنوبی ترکیه تا دریای عربی را در بر می‌گیرد. بعضی از مهم‌ترین آبراه‌های جهان مانند خلیج فارس، دریای سرخ، کانال سوئز و خلیج عدن به عنوان دارایی‌های استراتژیک و اقتصادی آن شمرده می‌شود. خاورمیانه منطقه‌ای با بیابان‌های بزرگ، دره‌های حاصلخیز و مرکز انرژی جهان است

(Muhammad Khan,2015:107).

این ناحیه گروه‌های فرهنگی و نژادی گوناگونی از قبیل فرهنگ‌های ایرانی، عربی، بربرها، ترکی، کردی، اسرائیلی و آسوری را در خود جای داده است؛ اما یکی از جامع‌ترین و علمی‌ترین تعاریف پیرامون خاورمیانه را پروفسور «جرج اوون» استاد تاریخ و خاورمیانه در دانشگاه هاروارد ارائه کرد. او معتقد است؛ اصطلاح خاورمیانه در اصل مفهومی ژئواستراتژیک است که برای اولین بار در مورد منطقه‌ای بین خلیج فارس و پاکستان به کار رفت. این اصطلاح (خاورمیانه) طی دوران جنگ جهانی دوم منطقه وسیعی از مصر تا ایران و از سوریه و عراق تا سودان را در برمی‌گرفت که تحت کنترل مرکز تأمین حفاظت منافع خاورمیانه در قاره بود. طی سال‌های پس از جنگ دوم جهانی کاربرد اصطلاح خاورمیانه به‌واسطه رونق روابط متقابل کشورهای خاورمیانه که به سبب مشترکات اسلامی و عربی

فزونى مى‌گرفت، رواج چشم‌گيرى يافت. رفته‌رفته استفاده از اصطلاح خاورميانه به كشورهاي غير عربى مانند ايران، تركيه و اسرائيل هم گسترش يافت، چراكه اين كشورها بنا به دلايل متعدد جغرافيايى_ نظامى و اقتصادى (مسائل نفتى) با مجموعه كشورهاي عربى روابط نزديكى داشتند. دولت‌هاي مغرب (شامل الجزاير، تونس و...) ابتدا در محدوده خاورميانه نبودند، اما در دهه ۱۹۸۰ ميلادى و با ابلاغ اصطلاح جديد كشورهاي خاورميانه و شمال آفريقا توسط بانك جهانى و صندوق بين‌المللى پول شرايط جغرافيايى سابق خاورميانه تغيير كرد و خاورميانه در مورد محدوده وسيع‌ترى به كار رفت. (<http://www.aftabir.com>).

منافع ملي National Interests

منافع ملي در روابط بين‌الملل عموماً، در دو معنا

استفاده می‌شود: اول، به‌عنوان یک ابزار تحلیلی که اهداف یا مقاصد سیاست خارجی را تبیین می‌کند. دوم، به‌منزله یک مفهوم فراگیر گفتمان سیاسی به‌ویژه برای توجیه ترجیحات سیاسی خاص مورد استفاده قرار می‌گیرد. در هر دو مفهوم، منافع ملی به عناصر اصلی تعیین‌کننده‌ای اشاره دارد که خط‌مشی دولت را در ارتباط با محیط خارجی هدایت می‌کند. منافع ملی تنها نسبت به دولت‌های دارای حاکمیت اعمال می‌شود و به‌گونه‌ای خاص به سیاست خارجی مربوط است. البته، نوع داخلی این مفهوم معمولاً به‌عنوان منافع عمومی توصیف می‌گردد (سیمبر، مقیمی، ۱۳۹۵: ۱۵-۱۴). اکثر کارشناسان امور بین‌الملل، هدف‌ها و انگیزه‌های اصلی رفتار کشورها در صحنه بین‌المللی را تعقیب منافع ملی نام نهاده‌اند. این گروه مدعی هستند آنچه کشورها در صحنه بین‌الملل انجام می‌دهند در جهت تحصیل، حفظ و ازدیاد منافع ملی است. منافع ملی

مفهومی پیچیده و دارای تعاریف مختلف که ممکن است به مثابه هدف‌های اولیه و همیشگی کشور تعریف گردد. «کراسنر منافع ملی را گزینه‌ای گریزناپذیر محسوب می‌دارد و به کلام لرد پالمرستون منافع ملی معیارهای جاودانی در حوزه سیاست خارجی است. او معتقد است که ما تعهد ابدی نداریم، بلکه منافع ملی برای ما ابدی است وظیفه ما پیروی از آن است». دیوید سینگر نیز می‌گوید: «منفعت ملی، چشم‌انداز مهمی است که غالباً ما جهان را در آن می‌بینیم، دشمنانمان را با آن شناخته و محکوم می‌کنیم، شهروندانمان را با استناد به آن تابع خود می‌سازیم و اعمالمان را به واسطه آن تأیید اخلاقی نموده و کارایی می‌بخشیم» (درویشی، تازه کند، ۱۳۸۸: ۱۰۵).

هیدروپلیتیک Hydropolitics

هیدروپلیتیک از جمله رشته‌های جوان دانشگاهی است. ظهور هیدروپلیتیک به‌عنوان یک دانش علمی مشخص، به‌طور عمده حاصل افزایش آگاهی نسبت به اهمیت آب و موضوعات مرتبط با آن و همچنین رشد خودآگاهی در خصوص اهمیت محیط‌زیست در کشورهای پیشرفته شمال است. هیدروپلیتیک را دانش مطالعه وجوه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی آب تعریف می‌کنند که هدف آن ارتقاء ثبات سیاسی جوامع، امنیت منطقه‌ای، کامیابی و توسعه اقتصادی و توسعه پایدار زیست‌محیطی می‌باشد (عراقچی، ۱۳۹۳: ۹۷).

معمولاً در رویکردهای مختلف درباره هیدروپلیتیک بر روی عواملی مانند درگیری و همکاری، بازیگری دولت‌ها و حضور در حوضه‌های آبریز بین‌المللی تأکید می‌شود؛ اما میسنیر در تعریف خود از هیدروپلیتیک آن را مطالعه سامانمند

(سیستماتیک) روابط میان دولت‌ها، بازیگران غیردولتی و سایر عناصر مانند نهادهای فرا دولتی درباره استفاده انحصاری از آب‌های بین‌المللی می‌داند. این تعریف بر موارد زیر تأکید دارد:

- ۱- بررسی ارتباط متقابل میان بازیگران دولتی و غیردولتی
- ۲- تأکید بر بازیگران و نهادهای درون و بیرون کشورها
- ۳- تلاش در جهت استفاده انحصاری از آب
- ۴- اعمال حاکمیت‌های گوناگون بر روی رودهایی که هم جنبه ملی دارند و هم بین‌المللی (مختاری هشی، ۱۳۹۲: ۵۳).

ژئوپلیتیک Geopolitics

ژئوپلیتیک به‌عنوان شکلی از دانش قدرت در دوره رقابت استعمارگران در طی دهه‌های ۱۸۷۰ تا ۱۹۴۵ میلادی پدید آمد. واژه ژئوپلیتیک ابتدا در سال ۱۸۹۹ میلادی به‌وسیله دانشمند علوم

سیاسی سوئدی به نام رودولف کین وضع شد. این علم مطالعه روابط بین کشورها و منازعات از لحاظ جغرافیایی است. به عبارتی تأثیر عوامل جغرافیایی نظیر موقعیت، فاصله و توزیع منابع طبیعی و انسانی بر روابط بین الملل را موضوع ژئوپلیتیک تشکیل می دهد (فرجی راد، قربانی نژاد، ۱۳۹۵: ۳). ژئوپلیتیک بیشتر به روابط قدرت میان سرزمین ها و همچنین به مطالعه پارامترهای بی شماری از جمله تاریخ، فرهنگ، جمعیت و دیپلماسی می پردازد. همچنین ژئوپلیتیک یکی از مؤلفه های مهم در تعیین قدرت کشورهاست از این رو توجه به مبانی و اصول ژئوپلیتیک موجب کسب قدرت برای کشورها می شود. از این رو ژئوپلیتیک یعنی تقابل و رقابت قدرت بر سر یک سرزمین که منجر به مناظره بین شهروندان ساکن آن سرزمین از طریق رسانه های ارتباط همگانی شود بنابراین چنانچه دولت ها نتوانند پارامترهای همگرایی را در یک منطقه ژئوپلیتیک

در راستای پیوند منطقه‌ای و جهانی برقرار سازند
واگرایی میان آنها باعث عدم توسعه و پیشرفت
کشورهای منطقه خواهد شد (صالحی، ۱۳۹۴: ۷).

رودخانه مرزی International Rivers

رودخانه مرزی یا رود بین‌المللی، به هر
رودخانه‌ای گفته می‌شود که از مرز بین کشورها یا
سایر مرزهای سیاسی عبور می‌کند. رودخانه مرزی
دست کم بین دو کشور یا منطقه مستقل جریان
دارد. مرز کشورها یا ایالت‌ها و سایر نواحی جغرافیایی
سیاسی، محل ورود یک رودخانه از یک کشور به
کشور دیگر است. در هر حال رودخانه بین‌المللی،
رودخانه‌ای است که از سرزمین بیش از یک کشور
می‌گذرد یا رودخانه‌ای است که سرزمین دو کشور
را از یکدیگر جدا می‌کند و حاکمیت دولت‌ها
بر این رودها مشترک است. (<http://sharghdaily>).

(ir). امروزه رودخانه‌های بین‌المللی بخش مهمی از چشم‌انداز سیاسی، اقتصادی و جغرافیایی جهان را شکل می‌دهند. اصطلاح "رودخانه‌های بین‌المللی" برای اشاره به آب‌های زیرزمینی که حوضه‌هایشان واقع در مرزهای بیش از یک کشور است به کار برده می‌شود (W.Sadoff, Grey, 2005:1).

محمد معین در فرهنگ فارسی رودخانه را به معنای جایی که رود عبور می‌کند و رود را نه‌ری که از جویبارهای متعدد تشکیل می‌شود، تعریف نموده است. در ادبیات مرزی، رودخانه مرزی، رودخانه‌ای است که خط مرز با کشور همسایه را تشکیل می‌دهد. رودخانه‌های مرزی بر دو نوع است: ۱- رودخانه قابل کشتیرانی ۲- رودخانه غیرقابل کشتیرانی

در رودخانه‌های قابل کشتیرانی «خط تالوگ» خط مرز را تشکیل می‌دهد و در رودخانه‌های غیرقابل کشتیرانی «خط منصف‌المیاه» خط مرز را تشکیل می‌دهد. نظریه بین‌المللی کردن رودخانه‌ها

برای اولین بار توسط گروسیوس واتل مطرح شد. قبل از آن، کلیه رودخانه‌ها را داخلی و تحت حاکمیت سرزمین کشورهای کناره آن‌ها می‌دانستند. همچنان که قبل از کنگره وین (۱۸۱۵) نیز حاکمیت بر رودها مطلق بود و به منافع سایر دولت‌ها توجه نمی‌شد. در عهدنامه صلح ورسای ۱۹۱۹ واژه رودهای بین‌المللی برای اولین بار جایگزین واژه رودهای چند سرزمین گردید. این عهدنامه در ماده ۳۳ تعریفی از رودخانه بین‌المللی به دست داده است. به موجب این ماده، رودخانه بین‌المللی، رودخانه‌ای است که قابل کشتیرانی بوده و بیش از یک کشور را به آب آزاد مرتبط می‌نماید. رودخانه‌های بین‌المللی خود به دودسته تقسیم می‌شوند:

۱- رودخانه مرزی که مرز بین دو کشور را تشکیل می‌دهند؛ مانند اروندرود (رود مرزی ایران و عراق) و رود ارس (رودخانه مرزی ایران با ارمنستان و آذربایجان) و همچنین رودخانه (دانوب) که مرز

مشترک بین کشورهای چک اسلواکی، مجارستان، بلغارستان، رومانی، یوگسلاوی و رومانی را تشکیل می‌دهد.

۲- رودخانه‌هایی که از خاک دو یا چند کشور عبور می‌کنند مانند رود نیل و راین که رودخانه نیل از کشورهای سودان، مصر، اتیوپی، اوگاندا، کنیا، تانزانیا، کنگو، بروندي، وروآندا می‌گذرد.

رودخانه‌های مرزی علاوه بر تعیین خط مرزی به طرق گوناگون در امور توسعه کشاورزی، رونق صنعت و تأمین منابع آب شرب مورد استفاده و بهره‌برداری قرار گرفته و روزبه‌روز بر اهمیت راهبردی آنها افزوده می‌شود
(/ http://police.ir).

بحران آب Water Crisis

از سال‌های پایانی سده بیستم، آب به‌عنوان یک موضوع مهم در کانون مباحث و گفتگوهای بین‌المللی قرار گرفته و کمابیش هیچ نشست بین‌المللی را که در آینده اداره جهان، در هزاره سوم میلادی مطرح باشد نمی‌توان سراغ گرفت که در آن آب و مدیریت آن به‌صورت یکی از اصلی‌ترین عوامل و عناصر در دستور کار قرار نداشته باشد. بررسی تحولات و توجه به مسائل آب نشان می‌دهد که هرچند نخستین جرقه‌ها و هشدارها از محافل علمی برخاسته ولی رفته‌رفته بحث چگونگی مدیریت منابع آب و بهره‌برداری از آب به بالاترین رده‌های تصمیم‌گیری در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی رسیده و اصطلاح تازه‌ای به نام «بحران آب» وارد مبحث مدیریت آب شده است. هم‌اکنون به علت کمبود آب، ۷۰ منطقه در سطح جهان به‌عنوان کانون‌های بحران شناخته‌شده است.

(ساری صراف: ۱۳۸۴: ۱۹۶). به همین دلیل امروزه مسایل زیست‌محیطی و به‌خصوص مسأله آب یکی از الگوهای اصلی امنیت ملی کشورها را تشکیل می‌دهد و در همراهی با روند افزایش جمعیت، تغییرات اقلیمی، جهانی‌شدن وابستگی متقابل، این مسأله در صدر مسایل امنیتی در کشورهایی که دارای اقلیم خشک می‌باشند مطرح می‌شود. بحران آب در سال‌های آینده ابعادی بسیار وسیع‌تر از وضعیت کنونی خواهد داشت. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که با توجه به روند افزایش جمعیت تا سال ۲۰۴۵ تقاضای مصرف آب شیرین در خاورمیانه ۶۰ درصد افزایش یابد، اما پژوهش‌های موجود حاکی از این واقعیت است که منابع آب شیرین خاورمیانه تا سال ۲۰۵۰ حتی به رقمی ۱۰ درصد کمتر از میزان کنونی خواهد رسید که عمده‌ترین دلیل آن افت شدید آب تنها رودخانه قابل کشتیرانی ایران یعنی اروندرود می‌باشد. سازمان ملل متحد نیز پیش‌بینی

می‌کند که جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ میلادی می‌تواند به ۱۰ میلیارد و ۵۰۰ میلیون نفر برسد. این افزایش در آسیا و آفریقا متمرکز خواهد بود که از میزان رشد بیشتری برخوردارند. به‌طور نمونه، پیش‌بینی می‌شود که جمعیت هند به‌زودی از چین ۱ میلیارد و ۳۰۰ میلیون نفری بیشتر می‌شود. طبق برآورد کارشناسان سازمان ملل، نیجریه که اکنون با ۱۶۲ میلیون نفر پرجمعیت‌ترین کشور آفریقایی است تا ۴۰ سال دیگر ۷۵۰ میلیون نفر دیگر نیز ساکن خواهد داشت. کارشناسان ابراز نگرانی می‌کنند که کمبود منابع غذایی و ذخایر طبیعی در مناطقی که محل تمرکز افزایش جمعیت‌اند مشکلات فراوانی بر پا کند. جنگ کشورهای همسایه بر سر منابع آبی یکی از خطرهایی است که بسیاری از کشورهای آفریقا و خاورمیانه را تهدید می‌کند. در سال‌های گذشته نیز مناقشه و درگیری‌هایی که نحوه استفاده از آب‌های مشترک زمینه‌ساز آن بوده زیاد

اتفاق افتاده است (آقا فهیم، ۱۳۹۵: ۱۲-۱۰).

۱-۲- پیشینه

"جان سلبی" در سال (۲۰۰۳) در کتاب آب، قدرت و سیاست در خاورمیانه، منازعه دیگر اسرائیل و فلسطین با اشاره به مشکلات آبی در خاورمیانه سؤالاتی را مطرح می‌کند که تاکنون توجه اندکی به آنان شده است. این کتاب از دو بخش تشکیل شده است که در بخش اول جان سلبی به تشریح زمینه‌های نظری و تاریخی بحران آب می‌پردازد که این بخش از سه فصل تشکیل شده است. در فصل اول نویسنده به تشریح بحران آب و گفتگوهای زیست‌محیطی، فنی و سیاسی می‌پردازد. در فصل دوم به بررسی مناقشات آبی در حوزه رود اردن می‌پردازد و در فصل سوم نیز به اشغال کرانه باختری اشاره می‌کند و به این ترتیب بخش اول به پایان می‌رسد. نویسنده

در بخش دوم به دوران پیمان اسلو اشاره می‌کند و فصل چهار را با عنوان سلطه در لوای همکاری آغاز می‌کند. در فصل پنجم به تشریح مذاکرات و پیمان‌ها و در فصل ششم به تشریح پیمان اسلو می‌پردازد و در فصل هفتم به کنترل آب تحت عنوان پیمان اسلو اشاره می‌کند و در فصل هشتم به هنر کنار آمدن با بحران آب می‌پردازد.

"غلامحسین نهازی" در کتاب بحران آب در خاورمیانه (۱۳۸۷)، منطقه خاورمیانه را در نیمه دوم قرن بیستم بحرانی‌ترین منطقه جهان در حال توسعه می‌داند که بحران‌های متعددی مانند مشروعیت سیاسی، حدود و ثغور مرزها، رشد اقتصادی، بحران فلسفی در برخورد با غرب و بحران تأمین آب، این منطقه را همچنان بحرانی و در حال گذار حفظ می‌کند. فهم بحران آب در منطقه خاورمیانه و آشنایی با عواقب سیاسی و اقتصادی آن از جمله این موضوعات تحقیقاتی است که در این کتاب

ارائه می‌گردد. امید است که این اثر چه برای جامعه علمی و دانشگاهی کشور و چه برای سیاست‌گذاران و دولتمردان، زاویه‌ای جدید از زوایای پیچیده منطقه خاورمیانه معرفی کرده و در پیشبرد اهداف و منافع جامعه و سیاست خارجی مؤثر واقع گردد.

"مرتضی فغانی" در کتابی تحت عنوان ابعاد سیاسی - امنیتی بحران آب در خاورمیانه عربی و آینده مذاکرات صلح اعراب و اسرائیل که در سال (۱۳۷۹) آن را به رشته تحریر درآورده است درصدد شناسایی ریشه‌ها، ابعاد و دورنمای بحران آب در بخش‌های مختلف خاورمیانه عربی و ارتباط آن با تطویل یا خاتمه منازعات اعراب و اسرائیل است. وی نخست کلیاتی در خصوص نقش آب در شکل‌گیری تمدن بشری، اهمیت جهانی منابع آب ویژگی‌های مختلف خاورمیانه عربی و منابع آب آن فراهم می‌آورد، سپس ابعاد و دورنمای بحران آب در حوزه‌های بالقوه بحرانی خلیج فارس و رود نیل،

همچنین حوزه‌های بالفعل بحرانی دجله و فرات و اردن را بررسی می‌کند. نقش آب در سازش اعراب و اسرائیل و منازعات یا همکاری‌های آتی آنان مطلب پایانی این کتاب است.

"عباس عراقچی" در کتاب دیپلماسی آب‌های فرامرزی و نظام بین‌الملل (۱۳۹۵)، در پی پاسخگویی به پرسش‌های مطرح در خصوص دیپلماسی آب‌های فرامرزی است. در قرن بیستم و سرعت گرفتن تکامل حقوق بین‌الملل و فرسایش تدریجی حاکمیت مطلق دولت‌ها، فضای مناسبی برای تکوین و تدوین حقوق بین‌الملل آبراه‌های بین‌المللی (رودخانه‌های فرامرزی) به‌منظور استفاده‌های غیر کشتیرانی و بهره‌برداری از آب‌های این رودخانه‌ها فراهم شد. در کنار تکوین و تکامل حقوق بین‌الملل آبراه‌های بین‌المللی، نیاز به ابزارهای دیپلماتیک جهت اجرای قواعد و مقررات مذکور موجب شکل‌گیری دانش و فن (دیپلماسی آب) در چارچوب سیاست

خارجی کشورها شده است. مهارت‌های دیپلماتیک در حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بر اساس مفاد فصل ششم منشور شامل مذاکره، میانجی‌گری و مساعی جمیله نقش اساسی در اجرای دیپلماسی آب ایفا می‌کنند. در این میان دیپلماسی آب‌های فرامرزی یا آبراه‌های بین‌المللی به‌ویژه در زمان حاضر که جهان با کاهش تدریجی سرانه آب در اثر افزایش تقاضا و تغییرات اقلیمی روبرو است، از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد. وجود ۲۶۳ حوضه رودخانه‌ای فرامرزی در جهان واقع شدن اکثر کشورها در این حوضه‌ها که آب آن‌ها نقش اساسی در برنامه‌های توسعه‌ای آن‌ها ایفا می‌کند حاکی از اهمیت روزافزون آب‌های فرامرزی در روابط میان کشورها و جایگاه دیپلماسی آب در حل و فصل مسائل مربوط به این حوضه‌هاست.

"غلامحسین نهازی" در کتابی تحت عنوان ابعاد سیاسی - امنیتی بحران آب در خاورمیانه عربی

(۱۳۸۲)، به بررسی بحران آب در خاورمیانه، علل و عوامل به وجود آورنده آن و همچنین راه‌های مقابله با آنکه دغدغه کنونی مردم این منطقه است می‌پردازد. نویسنده در بخش اول توضیح و تفسیر طرح تحقیق، چگونگی تأثیر بحران آب بر روابط کشورهای منطقه و فرآیند سازش اعراب و اسرائیل ارائه می‌دهد. در بخش دوم اهمیت جهانی آب، بخش سوم ویژگی‌های خاورمیانه عربی و منابع آب آن، بخش چهارم ابعاد و چگونگی بحران آب در خاورمیانه، بخش پنجم، ششم و هفتم به ترتیب وضعیت بحران آب در منطقه نیل، رودهای دجله و فرات، اردن، حاصبانی، لیتانی، یرموک، بانیاس را توضیح داده و بخش هشتم به اهمیت جهانی آب در حفظ و تداوم موجودیت اسرائیل پرداخته و بالاخره بخش آخر که نتیجه‌گیری بحث‌های مطرح‌شده در کتاب است.

"مسعود شفیعی" در کتاب منابع آب در جهان و

منطقه خاورمیانه با تأملی بر وضعیت ایران (۱۳۹۱)،
به ارائه تصویری جامع از وضعیت منابع آب جهان
با تمرکز بر شرایط منطقه خاورمیانه می‌پردازد. در
مقدمه این کتاب با اشاره به این که تاکنون بیشتر
اطلاعاتی که درباره منابع آب ایران ارائه شده،
صرفاً وضعیت منابع داخلی را مورد توجه قرار داده
و مطالعه روندهای جهانی و بررسی‌های مقایسه‌ای
با سایر کشورها، کمتر مورد توجه بوده آمده است:
از این رو در شرایط فعلی که با افزایش جمعیت،
مصارف صنعتی، کشاورزی و عمومی آب فزونی
یافته، ارزیابی دقیق وضعیت منابع آب کشور در
مقیاس جهانی و منطقه‌ای بیش از گذشته ضروری
به نظر می‌رسد. اطلاعات ارائه شده در این کتاب که
در قالب فصولی با عناوین جایگاه آمار و اطلاعات
در مباحث مرتبط با منابع آب، مفاهیم و تعاریف،
روش به کاررفته در محاسبه منابع آب کشورها،
وضعیت منابع آب جهان به تفکیک کشورها، مرور

منطقه‌ای منابع آب جهان، نگاه تفصیلی به منابع آب در خاور نزدیک و خاورمیانه وضعیت منابع آب در ایران تنظیم شده است، می‌تواند به‌عنوان یک مرجع سهل‌الوصول مورد استفاده متخصصین و سیاست‌گذاران حوزه آب در کشور قرار گرفته و همچنین برای ارتقای آگاهی‌های عمومی در زمینه منابع آب، استفاده شود.

"دولتیار و گری" در کتاب سیاست آب در خاورمیانه (۱۳۸۹)، به دنبال آن هستند تا موانع پیش‌روی کشورهای منطقه را برای نائل آمدن به یک توافق و سازمان‌دهی جمعی شناسایی کنند. دامنه این پژوهش شامل رودخانه‌های بین‌المللی، سفره‌های آبی برون‌مرزی و مشترک بین چند کشور در منطقه خاورمیانه است. منطقه‌ای که در آن دسترسی بدون مانع به منابع آب شیرین با مسئله بقای ملی گره‌خورده است. به نقل از نوشتار حاضر، آب به‌مثابه مایه حیاتی است که مسیر تاریخ انسان را

تحت تأثیر جدی قرار داده است. فراوانی آب جوامع را قادر ساخته تا به شکوفایی و پیشرفت دست یابند و برعکس، کمبود آن باعث شده که جوامع دچار رکود و پسرفت شوند. نگارنده در ادامه از چشم‌اندازی چندبعدی به پنج رهیافت اصلی درباره هیدروپلیتیک اشاره کرده است که رهیافت امنیتی، اقتصادی، حقوقی، تکنولوژیکی و زیست‌محیطی از جمله آن‌ها است. در حالی که هر کدام از این رهیافت‌ها مسئله آب را به وضوح مورد مطالعه قرار داده‌اند اما رهیافت پنجم مسائل مربوط به آب را مشخص‌تر و روشن‌تر، آن‌طور که امروز جلوه می‌کند، مورد بررسی قرار داده است.

"عبدالعزیز خالد فضل‌الله شرف‌الدین" در کتابی که تحت عنوان اسرئیل و سودان: طمع‌های کهن و رویارویی نوین (۱۳۹۴)، به رشته تحریر درآورده است به تحركات رژیم صهیونیستی برای غلبه بر آسیب‌پذیری سرزمینی و کمبود شدید آب اشاره

دارد و داده‌ها و داوری‌های مفید و استواری را ارائه می‌کند که اطلاع از آن‌ها برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران، بسیار اهمیت دارد. آنچه مطالعه کتاب (اسرائیل و سودان: طمع‌های کهن و رویارویی نوین) را ضروری می‌کند این است که نویسنده کتاب از دانش و اطلاعات گسترده‌ای در خصوص تحولات سیاست خارجی رژیم اشغالگر قدس برخوردار است و استنادات دقیق او، خود، مجموعه‌ای مستند از تصمیمات مقامات اسرائیلی و تحرکات آن‌ها در حوزه سیاست خارجی است. نکته دوم که مطالعه این اثر را ضروری می‌نماید این است که دکتر شرف‌الدین به سیاست‌های اخیر یا اظهارات مقامات اسرائیلی اکتفا نمی‌کند بلکه کوشش‌های راهبردی اسرائیل طی ۶۰ سال اخیر را مورد توجه قرار داده و علاوه بر اظهارات به اقدامات مقامات رژیم صهیونیستی نیز نظر می‌دوزد.

تحقیقی با عنوان بررسی رابطه هیدروپلیتیکی

میان چهار کشور ایران، عراق، سوریه و اسرائیل که بارزترین ویژگی آن عدم همگرایی سیاسی است، تاکنون انجام نشده است. با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی منطقه خاورمیانه هدف پژوهش بررسی روابط سیاسی و امنیتی بین چهار کشور ایران، عراق، سوریه و اسرائیل از دیدگاه هیدروپلیتیک می‌باشد.

این اثر بر آن است تا تأثیر بحران آب در روابط کشورها و تأثیری که بر منافع ملی آن‌ها می‌گذارد را به صورت علمی و موشکافانه بررسی کرده و در این راستا موانعی که باعث عدم همگرایی سیاسی میان کشورها شده را برشمرده و راهکارهایی که می‌تواند باعث دستیابی به اهداف تعریف‌شده در سیاست خارجی مدنظر است را بررسی کند.

فصل دوم

مقدمه

رقابت‌های ژئوپلیتیک نقش بسیار مهمی در همگرایی و انگرایی گروه‌بندی‌های منطقه‌ای ایفا می‌کند. تأثیر عوامل سرزمینی بر رفتار سیاسی دولت‌ها موضوعی قدیمی است که از دوران باستان به آن توجه شده است. به‌عنوان مثال، ارسطو معتقد بود که بهترین موقعیت جغرافیایی برای یک کشور زمانی فراهم می‌شود که اراضی آن جلگه‌ای بوده و توسط بلندی‌هایی محصور شده باشد. یا فردریک راتزل، دانشمند آلمانی در قرن نوزدهم معتقد بود که دولت به معنی واقعی کلمه، شبیه گیاه است و شامل فرایندهای بیولوژیکی گیاهان و جانداران می‌گردد. ریشه دولت‌ها در خاک (جغرافیا) قرار دارد و هر دولت برای بقا و بهتر زیستن باید

خاک‌های مرغوب را تسخیر کند یا آن‌ها را تحت نفوذ خود درآورد. جغرافیا و رفتار سیاسی دولت‌ها از یکدیگر جدایی‌ناپذیر هستند اما آنچه جوهره اصلی تحلیل‌های ژئوپلیتیک است همان رابطه قدرت سیاسی بین‌المللی با محیط جغرافیایی است. رویکردهای ژئوپلیتیک با نوع چینش مهره‌های شطرنج جهانی و بسته به برداشت دولت‌ها از ماهیت این تحول تغییر می‌پذیرند. مکان جغرافیایی کشورها به‌عنوان محیط نهادی دولت، محدودکننده و در بعضی مواقع تعیین‌کننده رفتارهای سیاسی است؛ یعنی اینکه دولتمردان و سیاستمداران مجبورند در چارچوب عوامل جغرافیایی عمل نمایند. مکان جغرافیایی برای دولت‌ها در راستای سیاست‌های آن‌ها چالش یا فرصت ایجاد می‌کند. به کلام ساده، رابطه محیط با قدرت و سیاست در این نکته نهفته است که یک قدرت و دولت در یک مکان جغرافیایی خاص تا چه حد در زمان خاصی توانایی انتقال،